

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ**

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «**Форми громадської участі в публічному управлінні**»

Здобувачки 4 курсу АПУА групи

Освітньої програми: Публічне управління та адміністрування

Спеціальності: 281 Публічне управління та адміністрування

Галузі знань: 281 Публічне управління та адміністрування

Ступеня вищої освіти: бакалавр

Довгань Вероніки Олегівни

Науковий керівник: кандидат наук з державного управління,
старший викладач **Заболотна Наталія Михайлівна**

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

Довгань В.О. Форми громадської участі в публічному управлінні. 281 Публічне управління та адміністрування. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, 2024 р.

Дипломна робота присвячена дослідженню форм участі громадськості в контексті публічного управління. Зокрема, у роботі розглядаються інструменти та механізми, які сприяють активній участі громадян у прийнятті та впровадженні рішень на різних рівнях влади. Дослідження охоплює аналіз законодавчого базису, наявних практик та інноваційних підходів до залучення громадськості у публічному управлінні.

Метою дослідження є ретельне вивчення та аналіз різних механізмів, інструментів та стратегій, які сприяють активній участі громадськості у прийнятті та впровадженні рішень у публічному управлінні, а також огляд нормативно-правового забезпечення, вивчення зарубіжного досвіду та шляхів удосконалення форм участі громадянського суспільства в сучасних умовах.

Провівши дослідження доведено, що взаємодія громадянського суспільства з органами державної влади є важливим аспектом політичного життя кожної країни. Даний процес передбачає включення громадськості до прийняття рішень, обговорення питань, що стосуються суспільного розвитку та формування відкритого діалогу між громадянами і владою.

У кваліфікаційній роботі задля виявлення шляхів удосконалення форм участі громадянського суспільства у публічному управлінні в сучасних умовах було проаналізовано актуальний досвід, котрий у багатьох країнах органи державної влади створюють механізми та інститути для взаємодії з громадськістю - це дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень та впливати на політику.

Зроблено узагальнюючі висновки, які спрямовані на ефективну взаємодію громадськості в публічному управлінні.

Ключові слова: участь громадян, публічне управління, форми участі громадян, нормативно-правове забезпечення, механізми, процедура, система, місцеве самоврядування, світовий досвід, проблеми.

SUMMARY

Dovhan V. Forms of public participation in public administration. 281 Public management and administration. Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2024.

The thesis is devoted to the study of various forms of public participation in the context of public administration. In particular, the work examines tools and mechanisms that contribute to the active participation of citizens in the adoption and implementation of decisions at various levels of government. The study covers the analysis of the legislative framework, existing practices and innovative approaches to public involvement in public administration.

The purpose of the study is a thorough study and analysis of various mechanisms, tools and strategies that contribute to the active participation of the public in the adoption and implementation of decisions in public administration, as well as a review of regulatory and legal support, the study of foreign experience and ways of improving the forms of civil society participation in modern conditions.

The research proved that the interaction of civil society with state authorities is an important aspect of the political life of every country. This process involves the inclusion of the public in decision-making, discussion of issues related to social development and the formation of an open dialogue between citizens and the authorities.

In order to identify ways to improve the forms of civil society participation in public administration in modern conditions, the qualification work analyzed the current experience, which in many countries state authorities create mechanisms and institutions for interaction with the public - this allows citizens to participate in decision-making and influence politics.

Summarizing conclusions aimed at effective interaction of the public in public administration have been made.

Key words: citizen participation, public administration, forms of citizen participation, regulatory and legal support, mechanisms, procedure, system, local self-government, world experience, problems.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....	9
1.1 Нормативно-правове забезпечення участі громадськості у публічному управлінні.....	9
1.2 Механізми та процедури залучення громадянського суспільства до прийняття рішень у публічному управлінні.....	15
1.3 Сучасні форми участі громадськості у публічному управлінні.....	20
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УКРАЇНІ.....	26
2.1 Особливості системи участі громадськості у публічному управлінні в Україні.....	26
2.2 Аналіз форм участі громадянського суспільства у місцевому самоврядуванні.....	31
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	41
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....	42
3.1 Світовий досвід участі громадськості у публічному управлінні.....	42
3.2 Основні проблеми взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування із громадськістю.....	48
3.3 Шляхи удосконалення форм участі громадянського суспільства у публічному управлінні в сучасних умовах.....	54
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Громадянське суспільство є важливою складовою публічного управління, що забезпечує реалізацію політики та виконання функцій влади на всіх рівнях – від центрального до місцевого. В контексті пострадянських трансформацій та реформаційних процесів, які відбулися в Україні, публічне управління набуло нового змісту та напрямів розвитку. Важливим аспектом публічного управління в Україні є поступове впровадження принципів демократії, прозорості та відкритості у роботі державних органів. Це включає в себе забезпечення доступу громадян до інформації, активізацію громадянського суспільства та підвищення рівня участі громадян у прийнятті важливих рішень. Також варто відзначити зусилля уряду України у напрямку модернізації та ефективного управління державними ресурсами.

Публічне управління в Україні є невід'ємною складовою сучасного суспільства, яке знаходиться на шляху постійного розвитку та вдосконалення. Розбудова ефективної системи управління є важливим завданням для забезпечення стабільного розвитку країни та забезпечення добробуту її громадян. Відповідно форми участі громадськості в публічному управлінні в Україні визначаються як засоби активізації громадян у процесі прийняття рішень та забезпечення відкритості та прозорості державного управління. Цей поняттєвий аспект є ключовим у контексті становлення демократичних процесів в суспільстві та зміцнення принципів правової держави.

Однією з важливих форм участі громадськості є публічні обговорення та консультації з громадськістю щодо прийняття стратегічних рішень та законодавчих актів. Це дозволяє враховувати різноманітні погляди та інтереси громадян у процесі формування політики та управлінських рішень. Крім того, громадські об'єднання, неурядові організації та інші форми громадської активності активно залучаються до моніторингу діяльності органів влади, контролю за виконанням законів та ефективності реалізації державних програм. Також, важливим елементом участі громадськості є механізми доступу до інформації про діяльність органів влади, відкритість бюджетного процесу та можливість публічного обговорення фінансових

питань. Це сприяє збільшенню довіри громадян до владних структур та підвищенню рівня їхньої участі у прийнятті важливих рішень для суспільства.

Відповідно до цього виникає актуальність вивчення теми «Форми участі громадськості у публічному управлінні».

Проблеми участі громадян у публічному управлінні досліджували такі вітчизняні науковці: Кононенко В., Лапшин С., Білинська М., Бабарикіна Н., Войтович Р., Задихайло О., Мельничук Л. та інші.

Мета роботи: теоретично визначити та практично дослідити форми участі громадськості у публічному управлінні в Україні відповідно до умов сучасності.

Завдання дослідження:

1. Визначити нормативно-правове забезпечення участі громадськості у публічному управлінні.
2. Встановити механізми та процедури залучення громадянського суспільства до прийняття рішень у публічному управлінні.
3. Дослідити сучасні форми участі громадськості у публічному управлінні.
4. Визначити особливості системи участі громадськості у публічному управлінні в Україні.
5. Проаналізувати форми участі громадянського суспільства у місцевому самоврядуванні.
6. Описати світовий досвід участі громадськості у публічному управлінні.
7. Дослідити основні проблеми взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування із громадськістю.
8. Визначити шляхи удосконалення форм участі громадянського суспільства у публічному управлінні в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження: суспільна система взаємодії органів влади та громадянського суспільства.

Предмет дослідження: форми участі громадськості в публічному управлінні.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, метод дедукції, аналогії, абстрагування та узагальнення.

Наукова новизна даної роботи полягає в комплексному аналізі різноманітних форм взаємодії між громадськістю і органами публічного управління з урахуванням сучасних тенденцій та інноваційних підходів. Робота спрямована на виявлення ефективних механізмів залучення громадськості до прийняття рішень у сфері управління, зокрема через використання інтернет-технологій, соціальних мереж та інших інструментів віртуальної участі. Крім того, робота розкриває актуальність і значення участі громадськості для підвищення легітимності та ефективності публічного управління, зокрема шляхом виявлення та аналізу прикладів успішної практики у різних країнах світу.

Наукова новизна також полягає також у розробці пропозицій щодо вдосконалення механізмів співпраці між громадськістю та публічними органами з метою підвищення рівня довіри громадськості до урядових інституцій. Крім того, проводиться порівняльний аналіз сучасних підходів до залучення громадськості у публічне управління, що дозволяє виділити найбільш перспективні та ефективні стратегії в цій сфері. Такий підхід дозволяє розглядати проблему участі громадськості у публічному управлінні у контексті глобальних тенденцій та викликів, що стають перед сучасними суспільствами.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій та інструментів, спрямованих на підвищення ефективності публічного управління через активну участь громадськості. Одним з ключових аспектів є можливість ідентифікувати оптимальні форми співпраці між громадськістю та державними органами в конкретних сферах управління. Також, дана робота може послужити підґрунтям для розробки та впровадження програм та проєктів, спрямованих на залучення громадськості до прийняття рішень у різних рівнях управління - від місцевого до національного. Це важливо для забезпечення більшої відкритості, прозорості та демократичності у процесах прийняття рішень.

Робота може мати практичне застосування у підготовці та підвищенні кваліфікації працівників органів публічного управління з питань взаємодії з громадськістю. Інформація та аналіз можуть служити основою для розробки

навчальних матеріалів та програм, спрямованих на формування навичок управління в умовах активної участі громадськості.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на засіданні «круглого столу» «Філософсько-методологічні та гносеологічні проблеми публічного управління» (до 301 – річниці з дня народження Г.С. Сковороди) 17 листопада 2023 року на тему: «Наукові підходи до вивчення питань участі громадськості у процесі прийняття рішень: філософський аспект» та «круглому столі» «Глобальні тенденції та національні особливості публічного управління та адміністрування» 22 грудня 2023 року на тему: «Нормативно-правове регулювання участі громадськості у публічному управлінні». Матеріал доповіді опубліковано у збірнику наукового заходу.

Структура роботи містить у собі вступну частину, основні три розділи та підрозділи до них, висновки, список використаних джерел та літератури – 50 найменувань, додатків.

Основний обсяг роботи – 62 сторінки. Загальний обсяг роботи – 73 сторінки.

ВИСНОВКИ

Отже, у підсумку до даної роботи, варто встановити наступні висновки дослідження:

1. Встановлено, що участь громадськості у публічному управлінні визначається як активне включення громадян, громадських організацій та інших зацікавлених сторін у прийняття рішень, розробку політики та виконання програм уряду на всіх рівнях влади. Участь громадськості забезпечує більшу легітимність та відкритість урядових процесів. Коли громадяни та організації мають можливість впливати на прийняття рішень та виконання політики, це сприяє підвищенню довіри до влади та зниженню ризику корупції. Також, участь громадськості сприяє більш точному врахуванню потреб та інтересів суспільства. Громадські обговорення, консультації та зворотній зв'язок допомагають урядовим органам краще розуміти проблеми та потреби громадян, що в свою чергу сприяє розробці більш ефективної політики. Крім того, участь громадськості може збільшити ефективність вирішення складних суспільних проблем.
2. Досліджено, що залучення різноманітних поглядів, досвіду та експертизи сприяє знаходженню інноваційних та збалансованих рішень, що відповідають потребам різних груп населення. Участь громадськості в публічному управлінні є ключовим елементом сучасного демократичного суспільства, який сприяє підвищенню ефективності та легітимності урядових процесів, а також забезпечує більш точне врахування потреб та інтересів громадян.
3. Проаналізовано, що участь громадянського суспільства в публічному управлінні в Україні має значний потенціал для зміни та поліпшення суспільного життя. Проте, щоб цей потенціал став реальністю, необхідно подолати численні виклики та перешкоди. Один із ключових аспектів - це створення сприятливого середовища для активної участі громадян у прийнятті рішень. Це включає в себе доступ до інформації, можливість висловлювати свою думку та брати участь у процесах, що формують публічну політику. Крім

того, важливо підтримувати та розвивати механізми співпраці між громадським сектором та державою. Це означає створення платформ для діалогу, консультацій та спільної роботи над ключовими суспільними питаннями. Такий підхід сприятиме зміцненню довіри між громадянами та владою, а також забезпечить більшу ефективність у прийнятті рішень.

4. Визначено, що вдосконалення системи участі громадськості у публічному управлінні відіграє важливу роль у розвитку демократичного суспільства. Основною метою таких заходів є забезпечення більшої відкритості, прозорості та ефективності у владних процесах. Партнерство між державними органами та громадськістю сприяє більш ефективному вирішенню соціальних проблем, забезпеченню раціонального використання ресурсів та збільшенню довіри громадян до владних структур. Одним із ключових аспектів удосконалення системи участі громадськості є забезпечення доступності та рівності участі для всіх верств суспільства. Необхідно створити механізми, які б дозволяли громадянам з різних соціальних, економічних та культурних груп активно брати участь у вирішенні важливих питань. Це може включати проведення регулярних консультацій, громадських слухань, а також використання сучасних інформаційних технологій для залучення широкого кола зацікавлених осіб.
5. Досліджено, що дуже важливо забезпечити ефективну зворотну зв'язок між державними органами та громадськістю, щоб громадяни мали можливість не лише висловлювати свої погляди та пропозиції, але й отримувати інформацію про те, як саме вони враховуються у прийнятті рішень. Це допоможе збільшити віру в систему та залучити більше людей до активної участі у громадському житті. Вдосконалення системи участі громадськості у публічному управлінні також передбачає посилення механізмів моніторингу та контролю за діяльністю державних органів. Це означає, що громадськість повинна мати можливість активно відстежувати та оцінювати роботу владних структур, реагувати на порушення та вимагати їх виправлення. Забезпечення прозорості у прийнятті

рішень та доступу до публічної інформації є ключовими складовими цього процесу.

Таким чином, удосконалення системи участі громадськості у публічному управлінні є важливим кроком на шляху до створення відкритого, демократичного та відповідального суспільства. Це вимагає спільних зусиль з боку уряду, громадськості та інших зацікавлених сторін, але потенційні переваги у вигляді більшої ефективності, легітимності та справедливості у владних процесах роблять ці зусилля вкрай важливими і доцільними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80/conv#n145>
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Білинська М. М., Ковбасюк Ю. В. Прийняття управлінських рішень: організаційно-психологічний аспект: навч. посіб. К.: НАДУ, 2011. 232 с.
6. Бабарикіна Н. А. Громадянське суспільство як засіб гармонізації відносин між державою і громадянами. Грані. Political science. 2014. №11 (115). С. 71-75.
7. Кононенко В.В. Використання електронних технологій в публічному управлінні (на прикладі органів державної влади та місцевого самоврядування Вінницької області). *Інформаційно-правове та організаційно-управлінське забезпечення інноваційного розвитку регіону: Матеріали круглого столу / 7 червня 2019 р., м. Вінниця / Упорядн. Дорогих С.О. ВДПУ, НДІП НАПрН України. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк, 2019. 134 с.*
8. Войтович Р.В. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю в державному управлінні : навч. посіб. Київ : Вид-во НАДУ, 2010. 84 с.
9. Вольська О. М. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. Таврійський науковий вісник. 2020. Вип. 3. С. 15–20.
10. Вебпортал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/>
11. Демида І. Взаємовідносини держави та громадського суспільства в зарубіжних країнах: досвід для України. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством : матеріали наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 53–73.

12. Державна політика розвитку громадянського суспільства: моніторинг ефективності. Європейський досвід. Київ : ПРООН, 2011. 97 с.
13. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах : збірник / В. Куйбіда, В. Толкованов. Київ : ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. 258 с.
14. Драгомирецька Н. Комунікативна діяльність в публічному управлінні: зарубіжна практика. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством: матеріали наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 23–27.
15. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/>
16. Задохайло О. А. Співвідношення понять «державне управління», «публічне управління» та «публічне адміністрування» в категоріальному апараті адміністративного права. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2020. Вип. 31. С. 43-48.
17. Зінчук М. І. Генезис наукового розуміння поняття публічного адміністрування в світі та Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. Вип. 19. С. 117–122.
18. Кононенко В.В., Лапшин С.А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. №8. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.1
19. Кононенко В.В. Становлення правових форм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні. *Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 25-й річниці Конституції України* (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. – 240 с. – С.84-88.
20. Кудряченко А. Зasadничі демократичні цінності та їх роль у розвитку громадянського суспільства у країнах Європи. *Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських*

- принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 12 грудня 2012 р. Київ : НІСД, 2013. С. 28–39.
21. Кальниш Ю. Г., Лозинська Т. М., Тимцуник В. І. Публічне управління та адміністрування: навчальний посібник. М-во освіти і науки України, Полтав. держ. аграр. акад., 2015. 280 с.
22. Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.1
23. Мельничук Л. Розвиток діалогової комунікації як стратегічний пріоритет політики соціального згуртування: ініціативи ради Європи. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством: матеріали наук.-практ. конф.* м. Одеса, 28 квіт. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 88–91.
24. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства: дослідження. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2010. 134 с.
25. Непоп Л. Політика Європейського союзу щодо розвитку громадянського суспільства. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2014. Випуск 2(70). 254 с.
26. Охотнікова О. М., Арбич Я. О. Публічне адміністрування як запорука забезпечення прав і свобод людини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 4. С. 174–177.
27. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkov.ua/>
28. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства : монографія / Д. В. Лученко, О. В. Капліна, В. Я. Настюк та ін. ; за ред. Д. В. Лученка. Харків : НЮА імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 6–19.
29. Павлюк К., Іголкін І. Особливості соціоструктурних взаємодій громадянського суспільства і держави в країнах західної Європи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1. Ірпінь, 2011. С. 418–428.

30. Про участь уповноважених з прав людини (омбудсменів) на місцевому й регіональному рівнях у захисті прав громадян: рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи № 61 (1999). Бюлетень бюро інформації Ради Європи в Україні. 2013. № 11. С. 71–72.
31. Резолюція Робочої групи. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків : НЮА ім. Ярослава Мудрого, 2022. С. 165–183. URL: [https:// nauka.nlu.edu.ua/nauka/](https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/)
32. Снітчук М. О. Підготовка та прийняття управлінських рішень. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4PUs9CHMaSUI:cpk.org.ua/files/pidgotovka_ta%2520priynattia.doc+&cd=8&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
33. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейській союз: функціонування і співпраця. Наукова бібліотека, Віче. 2015. Випуск № 2. 16 с.
34. Участь громадськості у моніторингу надання послуг органами публічної влади: нормативне регулювання та існуючої практики / авт. дослідж.; за заг. ред. Ю. Арбініної. 2013. – 120 с.
35. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». Київ, 2013. С. 15.
36. Халецький А. Зарубіжний досвід сприяння розвитку громадянського суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. Випуск № 11. URL : [http:// nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_12)
37. Халецький А. В. Зв'язки органів державної влади з громадськістю: інформаційна взаємодія. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=547>.
38. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства : Мін-во юст. України. Роз'яснення від 24.01.2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11>.
39. Кононенко В.В. Функціонування демократії в умовах війни: іноземний та вітчизняний досвід. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної*

- конференції «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди» 23 червня 2023 р. Вінниця: ТОВ «Друк», 2023. 381 с. С.15-20.
- 40.Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейській союз: функціонування і співпраця. Наукова бібліотека, Віче. 2015. Вип. 2. 16 с.
- 41.Шумляєва І. Розвиток взаємовідносин органів публічної влади та громадян в умовах формування правової держави. Державне управління та місцеве самоврядування, 2019, вип. 2(41). С. 157-165
- 42.Telegram-канал «Лачен пише». URL: <https://t.me/lachentyt>
- 43.Telegram-канал «Труха Харків». URL: <https://t.me/truexakharkiv>
- 44.Kononenko, V., Yaremenko, O., Zinko, Y., Lapshin, S., & Ostapenko, O. (2023). Formation of civil society in Ukraine in the post-soviet period. Amazonia Investiga, 12(65), 131-140. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.13>
- 45.Larisa Rodchenko, Oksana Volkova, Vasyl Kopytko, Maksym Tsutskiridze, Iryna Ageieva, Olena Nikoliuk (2019) Modelling the Risk Management of Financial Investments by the Fisher Criterion in Public Administration Volume-8 Issue-9, July 2019, ISSN: 2278-3075 (Online) Published By: Blue Eyes Intelligence Engineering & Sciences Publication, p. 66-69.
- 46.Effective Communication and Public Participation: 2015 MRSC of Washington. All rights reserved. Privacy & Terms. URL : <http://mrsc.org/Home/ExploreTopics/Governance/Citizen-Participationand-Engagement/Ef>
- 47.New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion. URL : http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Conf2011/ActionPlan_en.pdf
- 48.Recommendation CM/Rec(2012)14 of the Committee of Ministers to member states on the legal status of nongovernmental organisations in Europe. URL : <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1194609>

49. Recommendation Rec (2012)19 of the Committee of Ministers to member states on the participation of citizens in local public life. URL : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet>
50. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL : http://www.oecd.org/pages/0,34201817,en734052_36734103_1_1_1_1_1,00.html